

ZE ZJAWISK WSPÓŁCZESNEGO
JĘZYKA CZESKIEGO

Milan HRDLIČKA

Praha

Pije jako Dán

Není možná nejvhodnější začínat stručné pojednání o jazykových etnostereotypech tímto příkladem, na vysvětlenou je však třeba dodat, že se v této sféře setkáváme dosti často s určitou nevraživostí¹, řevnivostí, s popichováním a špičkováním. Nemusíme chodit daleko: Češi zpravidla nelibě nesou, když jsou paušálně spojováni se *švejkovstvím*... Nebo když si někdo dovolí poukázat na *čecháčkovství*² některých z nich. Uvědomme si jen, kolik lze například uvádět různých anekdot, zejména vůči nejbližším sousedům: pověstné je více či méně mírumilovné škorpení Švédů a Norů, ale i Angličanů a Irů, Řeků a Turků, Francouzů a Belgičanů a řady dalších etnik.

Můžeme se samozřejmě pochlubit i nejedním dokladem respektu a obdivu k jiným národům a národnostem. Nazíráno (jistě nejen) českou optikou, řekne se třeba *americký sen*, *švýcarské hodinky* (potažmo *kvalita*), *švýcarská* (a *belgická!*) *čokoláda*, *švédská ocel*, *francouzský šarm*, *anglický klid*, *humor*³ a *džentlmenství*, *italský temperament* a *gestikulování*, *německý smysl pro pořádek*, *řád*, *disciplínu*... (tady však může být interpretace víceznačná). *Finská mlčenlivost* (je-li to pro někoho vždy nutně přednost), *japonská píle*, *vytrvalost*, *pracovitost*, *zdvořilost*...

Ovšem pozor: přirovnání v názvu příspěvku, jak mi před nedávnem objasnil shodou okolností dánský bohemista, za což jsem mu velmi zavázán, nemusí mít s nezřízenou konzumací alkoholu nic společného! Za první republiky (1918–1938) se totiž měl do tehdejšího Československa dovážet z Dánského království vysoce jakostní sací papír, který měl ku všeobecné spokojenosti příkladně sloužit svému účelu. A to

¹ Třeba původ označení *Rakousko* vysvětluje v jednom ze svých epigramů Karel Havlíček Borovský, neklame-li mne paměť, jako spojení slov *rak* (leze pozpátku, symbol zpátečnictví, konzervatismu) a *ouzko* (strach, úzkost o udržení imperiální nadvlády nad porobenými národy). V letech německé okupace za druhé světové války se místo *protektorát* mezi lidmi mnohdy říkávalo zkomolené *pro tentokrát* aj.

² Tímto pojmem bývá označována směsice malosti, omezenosti, provincionalismu, zápecnictví, sovinismu, egoismu a dalších nelichotivých vlastností a postojů.

³ Nemohu nezmínit humor židovský, pověstné *židovské anekdoty*.

pak mohlo vcelku logicky zavdat podnět k přenesení oné metafory i na poněkud problémovou oblast požívání ohnivé vody. Prapůvodně se tedy patrně nejednalo o pijana, nýbrž o piják...

U různých národů je tomu v tomto ohledu různě. V češtině může někdo ještě *pít* i *jako duha*, potažmo může *flámovat* (přísně vzato – mělo by se asi spíše říkat *vlámovat* od slova *Vlám*), *jít na flám*, *být flamendr* (jde patrně o jeden z dozvuků Třicetileté války, kdy byla v českých zemích vojska mimo jiné až z Flander). Z pohledu Francouzů zase někdo *pije jako Polák* (to už ale zastarává) nebo spíše *jako díra*, v angličtině pak *pije jako ryba* atd.

Některá klišé v jednotlivých národních jazycích postupně zastarávají a ustupují, srov. české *kleje jako pohan/ras/Maďar*, *maká jako černej/Bulhar*, *poturčenec horší Turka*⁴, což lze v některých případech skutečně jen uvítat⁵. Mnohdy lze napříč bohatým spektrem jazyků vysledovat určité tendence a zobecňující rysy. Uvedu aspoň pár příkladů.

Je-li něco neznámé, nesrozumitelné, tajemné, říká se třeba *To je (pro mě) čínština* (ve francouzštině), *to je řečtina* (v brazilské portugalské) atd., v češtině by se něco takového spojovalo mnohdy i s tatarským elementem⁶, event. s jinými vzdálenými končinami⁷ (*mluví jako Hotentot*, *jako Křovák*⁸, *jako massa Bob*⁹). Význam českého *To je pro mě španělská vesnice* je všeobecně dobře znám; někteří naši sousedé volávají v obdobných případech právě češtinu: v polštině se v případě čehosi podivného, nepřilíh srozumitelného užívá *to je český film*, v němčině je pro cosi exotického označení *to jsou (pro mě) české vesnice*... Pro nás je naoprátku *Němec* mluvčí, který je *němý*, nekomunikující a nechápající, člověk, který nerozumí naší řeči, našim slovanským slovům. Slyšíme-li hluk, vyobaví se nám *huronský řev* (vztahuje se ke kmenu severoamerických indiánů, srov. kanadsko-americké Huronské jezero, *Huron lake*), popř. *řev bengálský* (pro nepořádek máme mimo jiné i výraz *bengál*¹⁰)...

⁴ Zde máme v češtině novější paralelu: *papežštější než papež*.

⁵ Připomínám alespoň nechvalně známé xenofobní označení pro Vietnamce – *rákosníci*.

⁶ Máme však mnohými oblíbenou *tatarskou omáčku* (tzv. *tatarku*), *tatarský biftek* (neboli *tatarák*).

⁷ Na tohle jsou mnohde v Česku velmi vysazeni: za všechny stačí připomenout *draka* jako jednoho ze symbolů Brna (ve skutečnosti jde o krokodýla), *velblouda* ve znaku města Plzně aj.

⁸ V obou případech se jedná o původní obyvatele jižní, resp. jihozápadní Afriky.

⁹ Výraz *massa*, patřící do černošské angličtiny, vznikl z původního francouzského *monsieur* (pán), přesněji řečeno z následně poangličtění podoby na americkém jihu – *messer*. Podle některých názorů má toto spojení souvislost s romány Karla Maye, kde se objevuje postava hrdého svobodného černocha jménem *Bob*, který komolí korektní spisovnou podobu jazyka; jiní soudí, že je dané spojení staršího data. Obecně se výrazu *massa Bob* užívá pro charakterizování neobratné, defektní, agramatické mluvy.

¹⁰ Máme i *bengálské ohně*, ba dokonce *bengálskou noc*! Trochu z jiného soudku je vyjádření *ruská trojka* (saně tažená třemi koňmi) a z úplně jiného pak *švédská trojka*.

Skrblivost, šetřilkovství se označuje spojením *lakomý jako Skot*, partnerství plné emocí a hádek je pro nás *italské manželství*, vášnivý polibek mívá – nebo aspoň za mých mladých let mívával – označení *francouzský*, „*francouzák*“, diskrétnost spojuje se starou dobrou Anglií (*zmizet po anglicku*)¹¹ aj. V současné češtině nalezneme i nemálo vyjádření neutrálních, z různých oblastí života: co se sportu týče, máme např. *kanadské bodování*, *mexickou vlnu*, „*angličana*“ (tedy gól, kdy se odrazí míč od břevna za brankovou čáru); pokud jde o stolování, hojně užíváme sousloví *švédský stůl*, v oblasti recese máme, ani nevím proč, *kanadskou noc*, *kanadský žertík*...

Nepřilíš dobré renomé může signalizovat atribut *turecký*: jde třeba o symbol chaosu, o *turecké hospodářství* (takový pohled je už ale dávno na hony vzdálený dnešní realitě) nebo o nepřilíš vášný *turecký záchod*. Záporněji laděnou image však neužíváme vždy – máme skvělou *tureckou kávu*, *turecký med*, pijeme tedy *turka*, známo je i vcelku neutrální přirovnání *levej jak turecká šavle*.

Bylo by jistě podnětné podívat se na celou oblast zevrubněji a pokusit se vysledovat, kdy a v jakých souvislostech se v podobných situacích objevují určité národy, z jakých příčin, kdy a za jakých okolností se výrazy proměňují, inovují atd.

Jazyková „etnoklišé“ mají velmi blízko k představě a evokování národních (městských, lokálních) symbolů a ikon¹². Co, tedy přesněji řečeno, *který objekt* si vybavíte, řekne-li se třeba *Paříž*? Nejspíše asi *Eiffelovu věž*, není-liž pravda? Dost možná i impozantní *Vítězný oblouk* na začátku Elysejských polí (tedy něco na způsob „polí blaženosti, rajských polí“), někdo i siluetu baziliky *Sacré Coeur* tyčící se na vrcholku „hory mučedníků“ (*Montmartru*, tedy *mont des martyres*) či gotický skvost, legendami opředenou katedrálu *Notre Dame*... Nebo snad symbol hanbaté čtvrti *Moulin rouge*, anebo úplně něco jiného. Podmanivý úsměv Mona Lisy, kdysi obávaného Napoleona, tři mušketýry? Bagetu, camembert, moutarde de Dijon, calvados, beaujolais nouveau, suché bordeaux...?

Proč tomu tak je? Na čem všem záleží?

¹¹ Na britských ostrovech se zase mizívá *po francouzsku*.

¹² Motivace může být různá. Nejčastěji se jedná o sféru gastronomie, tam by bylo příkladů nepočítaně. Zmínit lze ale také jiné typické výrobky vázané na určité teritorium (*perský koberec*, *peršan*, *skotská whisky*, *ruská vodka*), význačné stavby (*čínská zeď*, *egyptské pyramidy*), ráz krajiny (*finská jezera*, *norské fjordy*, *islandské gejzíry*, *nizozemské kanály – grachty*), kulturní fenomény (*francouzský šanson*, *vídeňský valčík*, *španělské flamenco*, *španělská korida*) a řadu dalších skutečností (*irská hospoda*, *čínská čtvrt*, *holandské tulipány*, event. *dřeváky*, *sicilská mafie* aj.).

Mnohdy se samozřejmě jedná i o významné osobnosti. Pokud jde o Česko, za všechny stačí připomenout slavného podnikatele *Tomáše Bat'u*, jehož příjmení vstoupilo i do některých jazykových struktur – máme třeba typické a nezaměnitelné *batovské ceny*, při jisté sériové nadprodukci se říkává, že někdo něco *seká*, *jak Bat'a cvičky* atd.